

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ԱՂՈՆՑ

ՀԱՅ ՀԱՅՏՆԻ ԱՆՈՅԱՆՆԵՐ ԱՆՅՅԱԼՈՒՄ

Անձնական քաջությունը, ֆիզիկական ուժը, անհամեմատ շատ ավելի մեծ տեղ ունեին կյանքի մեջ հին ժամանակները, քան ներկայումս: Քաջությունը երկնային էր, համարյա աստվածային: Պատմական մեծ անձնավորություններից շատերը պարտական են գոնե առաջին հաջողություններն իրենց բազուկներին, քան գլխին: Ինքնապաշտպանության և կուլի միջոցներն ու գործիքներն էին լայնալիճ կամ հաստաձիգ աղեղ, պարսատիկ, բռնալիք, միզակ, տապար ու սուներ: Ծանր սպառազինություն, երկաթապատ զրաֆ, պահանջում էին այնպիսի մարմնավոր ուժ, հաղթանդամ կազմվածք, որին բնավ պետք չունի ժամանակակից ինքնաշարժ հրացանը, զնդացիրը և մյուս հրեշավոր անոթները: Որքան մարդկությունը հառաջանում է, այնքան մտեմանում է ուժի կարևորությունը, կարիքը: Պատմության ընթացքը կարելի է բնորոշել որպես հարատև փոխանցումը մարմնավոր և ֆիզիկական զորությունից դեպի մտավոր և հոգեկան ուժի: Բազուկները տեղի են տալիս գլխին: Մարմնավոր քաջությունը որքան հմանում է՝ մնում է անցած դարերի զարդ, այնքան մարդն անձուկով է մայում և կարոտում հին քաջությանը: Հին մարդիկ պատկերվում են որպես տիտաններ, անհաղթելի հսկաներ, անհեթեթ, անձնեղ [=մարմնեղ], մեծամեծ, անձնյա, ոչ մեման սովորական մարդիկ:

[Նրանք] պաշտամունքի մյուս են դառնում, համարվում են դյուցազուններ, այսինքն՝ կենաստվածներ, սերված աստվածներից և մահկանացուներից: Հերակլես դեռ օրորոցում երկու վիշապ խեղդեց, որ Հերան ուղարկել էր մորածին մանկանը սպանելու համար: Անունը կապ ունի հերոս արմատի հետ, լատիներեն՝ սերվ, որ նշանակում է պահել, հսկել, *rend*-հարուստ-*haurna-servare*-հսկա: Մեր վահագն էլ է վիշապաքաղ:

Հին մարդիկ փառաբանում են քաջությունը, մրանք ստեղծում են հերոսների տիպարներ և քաջությունը համարում տուրք աստվածային: Քաջությունը տալիս է մահ անմահություն՝ հերոսները երբեմն երկինք են բարձրանում և որպես աստված միանում մյուս աստվածների խմբին:

Բոլոր հին ազգերը քաջության աստված ունեն և քաջության տիպար հերոսներ: Հունաց՝ Աքիլլես, Տրոլա՝ Հեկտոր, պարսից՝ Ռուստամ, հայոց՝ Տորք (մեր քաջության ավելի հին աստվածը և մեր բուն մայախաչյուն է Հայկ):

Մեր մայանք ևս մեծապես գնահատում էին քաջությունը: Հայկը հայ ազգի մայախաչյուն է, հայ ազգի մարմնացումն է: Գեղապատշաճ, անձնյա, քաջագանգուր, խայտակն և հաստաքազուկ Հայկը քաջ և երևելի էր հսկաների մեջ: Բեղը [Հայկի վրա է արշավում] երկնադեզ հասակով մրցող հսկաներով: Խորենացին Հայկի այս պատկերը քաղել է հիմնվելով հայ առաջնորդի ուժի, մորա անձնական քաջության մկարագրի վրա: Մամիկոնյան, Բագրատունի, Սյունյաց, Ամատունյաց և Արծրունյաց իշխանական տներն այնպիսի դեմքեր են տվել, որ իրապես հերոսներ են: Կուզեն ներկայացնել պատմական մի քանի դեմքեր, որոնց քաջությունը միայն մարմնավոր չէր, այլ շաղկապված անվեհերության և գերմարդկային խիզախումի հետ: Մարմնավոր ուժն առանց հոգեկան արիության մեռած ուժ է: Սա է, որ շարժում է մարմնավորը, ոգի տալով՝ կրկնապատկում է այն:

Ստորև հիշելի անձինք պատմության մեծ դեմքեր չեն, [մրանք] փայլուն հետք չեն թողել իրենց հետևից: Բայց և այնպես հերոսության տիպարներ են, որովհետև արհամարհելով մահը առնական արիությանը, դուրս գալով մեծամարտության ասպարեզը՝ մրանք փառքով են պսակել իրենց ծնող, սնող ժողովրդին: Պետք է մի վտիտ հարգանքի տուրք տալ մրանց, ովքեր պատիվ են բերել հայությանը որպես մեծամարտիկներ: Բյուզանդական ահուկի բանակի մեջ, հազարավորների, տասնյակ հազարների մեջ հանկարծ մի հայ է մետվում ընդդեմ թշմառու՝ իբրև կարող ընդունելու մեծամարտը: Ահա մրանք՝ Արտավազ¹, Արտավազ², Անգալաս³, Հովհաննես Գուգես⁴, որ վկայված են օտար պատմիչներից⁵:

ԱՐՏԱՎԱԶ (548 թ.)⁶

ՍՄԲՍԲ ԲԱԳԲԱՏՈՒՆԻ, ՈՐԴԻ ՄԱՆՈՒԵԼԻ (590 թ.)

590 թ.] Մորիկ կայսրը փորձեց հայ նախախորհրդին [Թրակիա դրկելու: Սակայն հայոց նախախորհրդը ապստամբեցին և կամեցան «ի բաց կալ ի ծառայութենէն Թումաց թագաւորին և ճառագանել իւրեանց թագաւոր»: Դա արվեց հետևյալ նպատակով. «զի մի և մոցա հասցէ մեռանել ի կողմանս Թրակացոց, այլ կեալ և մեռանել ի վերայ աշխարհին իւրեանց»⁷: Կայսրը արքունական պատվիրակներին հրովարտակով դրկեց Հայաստան, սակայն Մանուելի որդի Սմբատ Բագրատունին մրանցից մեկին սպանեց: Բյուզանդացիները՝ ձերբակալեցին Սմբատին և [ուրիշ] յոթ հոգու հետ տարան մայրաքա-

¹ Արտավազ Արշակունի, բյուզանդական բանակի հայազգի զորավար, Հովհաննես Արշակունու որդին: Նախապես մարտնչել է Բյուզանդիայի դեմ, 539 թ. սպանել է Արևմտյան Հայաստան արշաված բյուզանդական զորավարներ Ակակիոսին և Սիտտասին: Այնուհետև ծառայել է Հուստինիանոս I կայսեր: Հյուսիսային Աֆրիկայում մարտնչել է վանդալների դեմ: 545 թ. սպանել է Նումիդիայի զորահրամանատար Գոմթարիսին և հպատակեցրել Նուբիան (546 թ.): Նշանակվել է Նուբիայի կառավարիչ: 548 թ. Հուստինիանոս I-ի դեմ կազմակերպել է դավադրություն, որի անհաջող ելքից հետո բանտարկվել է: Ներում շնորհվելուց հետո զբաղակվել է նախ Թրակիայում (549 թ.), ապա Սիսիլիայում (551 թ.) տեղակայված բյուզանդական զորքերի հրամանատար:

² Ն. Աղոնցը Արտավազ Արշակունու հատուկ ուսումնասիրություն է մվիրել տե՛ս «Արտավազ Արշակունի», «Հայրենիք» ամսագիր, 1929, N 11, էջ 96-109: Նաև՝ Ն. Աղոնց, Պատմական ուսումնասիրություններ, Փարիզ, 1948, էջ 297-319:

³ Արտավազը (?-542), բյուզանդական բանակի հայազգի զորավար: Աչքի է ընկել գործերի դեմ մղված իտալական արշավանքների (541-542 թթ.) և հատկապես Վերոնա քաղաքի պաշարման ժամանակ: Ընդունել է գործերի վախճան զորականի՝ իր հետ մեծամարտելու առաջարկը և սպանել մրան:

⁴ Անգալաս (Ընջուղ), բյուզանդական բանակի հայ զորական: 553 թ. Տոսկանա քաղաքի մոտ տեղի ունեցած ճակատամարտի ժամանակ ընդունել է գործերի բանակից Կոնկաս անունով մի քաջ պատերազմողի հրավերը և մեծամարտի ժամանակ սպանել մրան:

⁵ Հովհաննես Գուգես, բյուզանդական բանակի հայազգի զորավար, Հայաստանի կոմես Թովմայի որդին: Աչքի է ընկել 551 թ. Լազիկայի և Կոլիսիսի համար մղված պատերազմներում: Մեծամարտի ժամանակ սպանել է հույկ մարմնով մի քաջ ալանի և ապահովել բյուզանդական բանակի հաղթանակը:

⁶ Այնպիսով է բյուզանդական զբաղակալ պատմիչ Պրոկոպիոս կեսարացուն: Հայաստանի և հայերի մասին Պրոկոպիոսի վկայությունները տե՛ս «Պրոկոպիոս կեսարացի», թարգմանությունը քննադիմ, առաջաբանը և ծանոթագրությունները՝ Հրաչ Բաթթիկյանի, Երևան 1967:

⁷ Հատվածը շարադրված չէ: Արտավազի մասին տե՛ս ծան. N.1:

⁸ «Պատմություն Սեբեոսի», աշխատասիրությանը՝ Գ. Վ. Աբգարյանի, Երևան, 1979, էջ 92:

ղաք: Դատեցին և որոշեցին ձգել կյունիկ⁸, այսինքն՝ կրկես: Սմբատ էր «այր անհեղեղ ամ-
ձանք և գեղեցիկ տեսլեամբ, և բարձր և լայն հասակաւ, և բուռն և ցամաք մարմնով»⁹: Նա
«հզաւոր և պատերազմող» հռչակվել էր բազում պատերազմներում: [Սմբատն] այնպիսի
ուժ ուներ, որ անցնելով «ամտառախիտ մայրեաց և զաւրաւոր ծառոց» տակից՝ հաղթան-
դամ հզոր երիվարին մատած, ձեռքերը բարձրացնում, ծառի ոստից բռնում և իրանքով ու
ոտքերով սեղմելով երիվարի մեջքը՝ նրան բարձրացնում էր գետնից վեր: Տեսնողները ա-
հաբեկվում էին ու սաստիկ զարմանում:

Սմբատին մերկացրեցին և թողեցին միայն անդրավարտիքով, այնուհետև նրան ձգե-
ցին կյունիկ, «զի կուր լիցի գազանաց»¹⁰: Սկզբում նրա վրա արձակեցին արջին (այս և հե-
տագա բոլոր ընդգծումները հեղինակին են - Պ. Հ.): Սմբատը գոռաց մեծածայն և գնաց
արջի վրա, զարկեց ճակատին բռունցքով և տեղնուտեղ սատակեց: Երկրորդ անգամ նրա
վրա արձակեցին ցուլ: Սմբատը բռնեց ցուլի եղջյուրներից, դարձյալ իր աղաղակով ահ
ձգեց ցուլի վրա, չարչարեց՝ ոլորելով պարանոցն ու ջարդելով եղջյուրները: Ցուլը թուլա-
ցած մահանջեց և փախստական դարձավ: Սմբատը հետևից վազելով «բուռն հարկանէր
լագին և ի կճղակն ազդեր միոյ ոտին նորա», ցուլի կճղակը պոկվեց և մնաց Սմբատի ձեռ-
քին: Ցուլը փախավ մի ոտով «բոկ»: (Նման մի քաջություն խոր[եմացի] վերագրում է
Տրդատ [III Մեծին]՝ ասելով, որ հույն մի ըմբիշ հնում «զկճղակ եզին թափեաց», իսկ
Տրդատը մի ձեռքով «կալեալ գեղջերէն» երկու վայրի ցուլերի, «թափեաց հանդերձ ընդ-
վզեալ ջախջախմամբ»)¹¹:

Երրորդ անգամ կատաղի առյուծ արձակեցին նորա վրա: Երբ առյուծին արձակեցին,
Սմբատը ճարակորեն բռնեց նրա ականջից և մտեց մեջքին: Այնուհետև ձեռքը տարավ
խոռոչափողը և սեղմելով խեղդեց առյուծին: Ամբոխը ոգևորությամբ ողջույնի աղաղակ-
ներ բարձրացնելով գոչեց և դիմեց կայսեր, որ ներե հայ իշխանին: Իսկ Սմբատը հոգնած,
հանգիստ էր առնում մտած առյուծի վրա: Կայսրուհին և կայսրը ողորմացին նորան, մե-
րում շնորհեցին և բաղանիս դրկեցին: Այստեղ Սմբատին լվացին, հանդերձավորեցին և
պալատ տարան: Հետագայում Սմբատը զրպարտության զոհ դարձավ և քստրովեց «ի
կղզիս հեռաւորս»¹², ապա կայսրը հրամայեց այնտեղից նրան տեղափոխել Աֆրիկա՝ տա-
լով նորան զինվորական տրիբունի պաշտոն:

ՍՄԲԱՏ ՎՐԿԱՆԻՑ ԽՈՍՐՈՎ ՇՆՈՒԾ՝ ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ (+607 թ.)

Հուշանագ թագավորը Հեփթաղաց աշխարհում (Թուրքեստան) մեծ կազմությամբ
ճամբարեց Սմբատի դեմ: Հեփթաղը պատգա[մավոր] դրկեց Սմբատի մոտ.

⁸ Բացօթյա կրկեսի բեմ, որի վրա տեղի էին ունենում կառամարզումներ, ցլամարտեր և այլ մրցումներ:

⁹ Սեբեոս, էջ 92:

¹⁰ Ամդ, էջ 93:

¹¹ Մովսես Խորենացի, Պատմություն Հայոց, Տփղիս, 1913, էջ 218:

¹² Սեբեոս, էջ 93:

¹³ Սեբեոսի հրատարակիչներից Թ. Միհրդատյանը («Պատմություն Սեբեոսի եպիսկոպոսի ի Հերակլն», Կ.
Պոլիս, 1851, էջ 104), Բ. Պատկանյանը («Պատմություն Սեբեոսի...», Ս. Պետերբուրգ, 1879, էջ 65), Գ. Աբգարյանը
(«Պատմություն Սեբեոսի», Երևան, 1979, էջ 101) մախըմտրել են «Ծում» տարընթերցվածը:

որ վրացու երկաթապատ մարմինը պատահեց, միմյևև ստիմքը երկուսի բաժանեց և «համ-դերձ միջօքն յերկիր ընկեմոյ»²¹:

ՎԱՍՄԿ ՊԱՏԼԱՎՈՒՆԻ, ԲԶՆՈ ԻՇԽԱՆ (1021 թ.)

Թագավորը Դելումաց (դելմիկների - Պ. Հ.) եկավ և ավերեց Նիգ գավառը: Հայոց սպարապետ Վասակն իր որդի Գրիգորի²² հետ եղավ նրանց դեմ: Վասակը չէր կարող սպասել, որ միմյևև գորքը հավաքվի: Նա հիմա հարյուր մարդով առաջ անցավ: Այլազգիների գորքից դուրս եկավ մի ախոյան՝ սև խափշիկ, որ կոչվեր Յոթ գայլն, որ իբրև «սև ամա որոտալով, բոց արձակելով իր զրահներից» Վասակին կանչեց մեծամարտի: Վասակի ենթակամները սարսափած էին, քանզի «մեծ մի մարդ դեռ երկրի վրա չէր ծնվել»: Վասակը հանգստացրեց նրանց և ասաց. «Ես դուրս կգամ նրա դեմ և նրան կտամ այն մույն պարգևը, ինչ Դավիթը տվեց Գողիարթին»: Խափշիկը գազանաբար վրա հասավ, որ գեղարդի վրա առնի Վասակին: Իսկ Վասակը փութաց և պողովատ թրով այնպես խփեց խափշիկի գլխին, որ նորա սաղավարտը երկուսի բաժանվեց, իսկ «մասունք մարմնոյ յերկիր անկանէին»²³:

ՆԱՍԱՆ ԵՎ ՃՆՃՂՈՒԿ (1042 թ.)

[Հասանը և Ճնճղուկը] Վասպուրականի խաչիկ իշխանի որդիներն էին: [Նրանք] մոր էին վերադարձել Թրակիայից, ուր կուվել էին կայսրության թշնամիների դեմ: Իրենց բացակայության ժամանակ խաչիկ իշխանը և նրա կրտսեր որդին՝ տասնհինգամյա պատանի իշխանը, զոհ էին գնացել Սալմաստի մուսուլման ցեղերի հարձակումների ժամանակ:

Վրեժ լուծելու համար մի քուրդ են կաշառում և դրկում Սալմաստ՝ լուր տարածելու, թե խաչիկ իշխանի կալվածքն անպաշտպան է, «զի՞ կայք պարապ»՝ ոչխարների բազում հոտեր անտերունջ թափառում են: Քուրդն այդպես էլ արեց: Այլազգիները 15 հազարով արշավեցին [Վասպուրական]: Հասան և Ճնճղուկ ունեին 5 000 զինվոր:

Որպես «խոցված գազան» Հասանը հարձակվելով թշնամու բանակի վրա ձայն է տալիս. «Ո՞վ է, ո՞ր է այն մարդը, որ սպանեց հորս՝ խաչիկին, թո՛ղ առաջ գա»: Եվ ահա դուրս եկավ մի այլազգի սև մարդ և հզոր ձայնեց. «Ես եմ, որ սպանեցի առյուծ խաչիկին և ահա նրա պատերազմական ձիւն, զգեստը, նշանակն ու թուրը ձեռքիս է»: Հասան տեսնելով հոր ինչքը սկսեց լալ և թուրը հանելով պատյանից, առյուծի պես սլացավ նորա վրա և հարվածելով երկու կտոր արեց, գետին տապալեց և [հոր] ձիւն ու նշանակը խլեց:

Նման կերպով ձայն տվեց և Ճնճղուկը. «Ո՞վ է սպանել իմ մանուկ եղբորս՝ իշխանին, թո՛ղ ատյան դուրս գա, որ տեսնեմ նորան»: Դուրս եկավ մի քաջ պարսիկ և ասաց. «Ես եմ քո եղբայր իշխանին սպանել, ահա նորա սպիտակ ձիւն, վառ նշանակը և թուրը»: [Ճնճ-

²¹ Մատթեոս Ուտհայեցի, Ժամանակագրություն, Վաղարշապատ, 1898, էջ 9:

²² Խոսքը վերաբերում է նշանավոր քաղաքական ու ռազմական գործիչ, մասնագիր, փիլիսոփա, մանկավարժ Գրիգոր Մագիստրոս Պաթլավունուն (990-1058 թթ.):

²³ Մատթեոս Ուտհայեցի, էջ 13-14:

դուլը] կայծակի մմամ վրա հասավ, մի հարվածով սատակեցրեց մորամ և առնելով [եղբոր] ձին և մշամակը դարձավ հետ:

Հայոց գորքերը խանդավառված հարձակվեցին թշմամու վրա, «դարձուցին ի փախուստ և կոտորեցին ի մոցամէ արս չորս հազար»²⁴:

ԱՐԿՆԻ ԱՄՐՈՑԻ ԻՇԽԱՆ ՀԱԲԵԼԻ ՀԱՐՊԻԿ, ԴԱՎԻԹ, ԼԵՎՈՆ ԵՎ ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ ՈՐԴԻՆԵՐԸ (1052 թ.)

Քսու և մեմգավոր մարդիկ գմացին [Կոստանդին] Մոմոմախ կայսրի մոտ և ամբաստանեցին Չորրորդ Հայքի Պաղին գավառում բնակվող հայոց իշխաններին, թե մրամք «ամհմազամդ կամ հրամամաց քոց և կամին ապստամբ լինել ի քէն»²⁵: Բյուզանդացիներն ավերեցին բովանդակ գավառը: Նրամք ցամկացամ ձերբակալել մակ Արկնի կոչված մեծ ամրոցի տեր Հաբել իշխանի չորս քաջ և հզոր որդիներին՝ Հարպիկին, Դավիթին, Լևոնին և Կոստանդինին: Եղբայրներից ավագը՝ Հարպիկը, մեմգությամբ զոհ գմաց, մյուսները գերի տարվեցին մայրաքաղաք:

Կայսրը և բոլոր հույները ապշել էին տեսնելով մրամց ահեղ արտաքինը («սուկալի տեսիլ կերպարամաց»), քամգի իրենց հաղթանդամությամբ մրամք գերագմցում էին բոլոր հույներին («ահաւոր էին տեսլեամբ և թիկամքքն համդերձ բարձր էին քամ գամեմայն տունն Յունաց»): Կայսրը մրամց գեղեցիկ, հաղթանդամ արտաքինը մկատի ումեմալով մարմնակամ ոչ մի պատմի չեմթարկեց, այլ հրամայեց քաջ, հզոր և երևելի իշխաններ Դավթին, Լևոնին և Կոստանդինին կղզի աքսորել²⁶:

ՍԱԴՈՒՆ ԱՐԾՐՈՒՆԻ (1256 թ.)

[Մոմդուլկամ] Մամգու Մեծ խամի կողմից Հայաստամի, Վրաստամի, Իրամի և Մերձավոր Արևելքի կառավարիչ Հուլավու խամի մոտ է գալիս «մուղալ ազգալ» (=մոմդու) հույծ ահագին, երկայն հասակով, թիկմեղ, շլիմքը «գերդ գզոմիշու», ձեռներն ամճոմի իբրև արքի, մի մարդ: Սա ամեմ օր ուտում էր մի ոչխար: Նա Մամգու խամից գիր էր բերել և մի ամգին կապա: Գրի մեջ աված էր, թե իմ եղբոր Հուլավու խամի մոտ եթե գտնվի մի բավքա (=ըմբիշ), որ գետնի այս ըմբիշին, թո՛ղ մրամ լինի կապամ: Իսկ եթե այս բավքամ հաղթե, թո՛ղ կապամ մրամ հագցմեմ և մեծ դեսպամությամբ ու պատվով հետ ուղարկեմ իր մոտ:

Հուլավուն կամչեց իր գորքերի բոլոր գլխավորներին և հարցրեց, թե գիտեմ ո՞րն է մարդ թաթար, հայ կամ վրացի, որ կարողամա մեմամարտել Մամգու խամի բավքայի հետ: Սակայն թաթարների մեջ այդպիսի մեկը չգտամ, քամգի «ով տեսամէր գայրմ գայմ՝ ամեմայմն վախէին ահագին հասակէմ և ի տեսոյ մորա»: Իսկ հայ և վրացի իշխաններն

²⁴ Ամդ, էջ 92:

²⁵ Ամդ, էջ 109:

²⁶ Եղբայրներն աքսորում մմացին միմչև 1056 թ., երբ Թեոդորա կայսրուհին «մեծալ փառալորութեամբ արձակեաց գմոսա ի հայրենի աշխարհն իրենաց ի բերդն Արկնի» (ամդ, էջ 122):

ասացին, որ միայն մի մարդ կա, որ կարող է ճար լինել, այդ Արծրունցյաց Սադուն իշխանն է, բայց այստեղ չէ, «այլ կայ ի տուն իւր»: Սադունը «էր երկայն և վայելուչ հասակաւ, յոյժ ուժեղ ի մանկութենէ»²⁷ և մեծամարտերի մեջ փորձառու ու կիրթ:

Խանը մարդ դրկեց մորա հետևից: Լսելով հրամանը Սադունը խիստ տրտմեց, որովհետև երբեք չէր մեծամարտել խանի առաջ, իսկ հաշվակիցը ահագին էր և ուժով: Սադունը մախ գնաց Գագ՝ «առ ամենահաս Սուրբ Սարգիսն» և ուխտ ու մատաղ արեց, ապա ճանապարհ ընկավ Հուլավուի մոտ: Երբ խանը տեսավ Սադունին, մորա կորովը և երկայն հասակը՝ հույժ ուրախացավ: Նա հրամայեց, որ երկու ըմբիշներն ինը օր միասին կենան, որ օրն ուտեն մի ոչխար և խմեն մի տիկ գինի:

Երբ սահմանված օրերն անցան, [խանը] հրամայեց բոլոր գլխավորներին ժողովել իր առջև և կանչելով երկու ըմբիշներին հրամայեց մեծամարտել: Երեք ժամ տևեց մեծամարտը՝ ցերեկվա ժամը 3-ից մինչև 6-ը, և ըմբիշները չէին կարողանում միմյանց հաղթել: Սակայն Սադունը ուժգին բախմամբ զգետնեց Մանգու Մեծ խանի ախոյանին և հույժ բարձրացավ Հուլավու խանի աչքին: Խանը լառլիկ («խաղախ») գրեց «և թողուլ մնայ մինչև ի յինն գումահն»²⁸:

²⁷ «Պատմութիւն թաթարաց վարդապետ պատմչի», Երուսաղեմ, 1870, էջ 47:

²⁸ Ամդ, էջ 49: